

РОДЪТ И СЕМЕЙСТВОТО В РАННОСРЕДНОВЕКОВНА ЗАПАДНА ЕВРОПА

(По англосаксонски и франкски материал)

Надежда Христова

Взаимнообвързаните проблеми за големината и структурата на семейството в Западна Европа през V – IX в., за модела на родствената система на германците и за степента на съхранение на икономическите и социални функции на родовата група през първите векове от държавното развитие на германските народи са обект на дискусии още от края на XIX в. Най-задълбочени са проучванията на базата на изворов материал за англосакси и франки.

Две са противоположните тези относно характера на родовите отношения у англосаксите, а именно, че в ранносредновековна Англия родовите връзки били слабо съхранени и съответно че точно здравите родови отношения изграждали тъканта на англосаксонското общество. Няма единно мнение и по въпроса за модела на родствената система у англосаксите – билинеен или унилинеен (в случая патрилинеен).

Привържениците на първата теза за характера на родовите отношения у англосаксите (например F. W. Maitland, B. Phillpotts) сочат като доказателство факта, че кръвното отмъщение и уреждането на конфликти чрез обезщетение – съществени функции на родовата група – в ранносредновековна Англия мобилизирали не унилинейни, а по-скоро билинейни родови групи¹, т.е. тези функции се изпълнявали от кръвни роднини както по бащина, така и по майчина линия.

Според Н. R. Loyn в англосаксонското общество на рода не било дадено достатъчно историческо време, за да се развие в пълнокръвна, владееща земя институция. За разлика от териториите, обитавани от келти и скандинавци, в Англия кралската власт бързо се издигнала, в резултат на което племенните институции не достигнали пълно развитие. Формалният институционален живот на рода бил задушен в зародиш от силата на териториалната власт на едрите земевладелци и от християнската кралска власт².

В свое изследване върху системата на родство у англосаксите L. Lancaster твърди, че функциониращият кръг от роднини у англосаксите бил доста тесен и че вероятно унилинейни родови групи не са съществували в англосаксонското общество. До тези изводи изследователката достига на базата на проучване на англосаксонската роднинска терминология, за която според нея е характерно, че единствените специализирани термини касаят нуклеарното семейство, докато термините за обозначаване на представителите на страничните линии на родство са крайно генерализирани³.

Цитираните автори се обединяват около тезата за слабостта на родовите отношения в ранносредновековното англосаксонско общество – факт, който някои обясняват с билинейния, егочентризиран модел на англосаксонската родствена система. При липсата на здрава спойка в родовите групи те относително бързо се оттеглили окончателно от изпълнението на не особено важните си социални и икономически функции в полза на кралската власт.

Други изследователи (например Н. М. Chadwick⁴, Т. М. Charles-Edwards⁵) не приемат тая теза и смятат, че най-мощната сила, която споявала обществото на англосаксонска Англия, била първичната връзка на кръвното родство между членове на корпоративни групи от роднини, основани на агнатните отношения. Съществуването на агнатна система на кръвно родство не ограничавало родствените връзки само до кръга на агнатните, а просто осигурявало главна роля на тази система в обществото⁶. Т. Charles-Edwards смята, че англосаксонската система на родство, обединяваща роднините в линиджи, била характерна и за другите германски народи, като търси паралели при лангобарди и франки⁷.

Като не приема извода на Maitland, че тъй като кръвните отмъщения били извършвани от когнатни родственици, то и другите социални дейности са били извършвани от родови групи, структурирани по същия начин, St. D. White допълва, че този начин на организиране на кръвно отмъщение не доказвал, че роднинските връзки били слаби. Той смята, че роднинските връзки и връзките господар – подчинен следва да бъдат разглеждани в ранносредновековна Англия не като антагонистични принципи на политическа организация, всеки от които доминирал през определен етап на политическо развитие, а като съвместно съществуващи, дори допълващи се методи на представяне, структуриране, активиране и легитимиране на определен тип политически отношения⁸.

Съпоставяйки така изложените противоположни тези, ще отбележим, че за германските народи в ранносредновековна Европа била по-скоро

характерна унилинейна (и то патрилинейна) родствена система. Доказателства за това се съдържат в записаното обичайно право на германците, особено в разделите, уреждащи наследствените права. През V – IX в. родовите връзки все още играели важна роля в живота на индивида, особено в сферата на семейно-брачните отношения. Поради политиката на реформи, провеждана от църквата и държавата точно в тази сфера, както и поради редица причини от икономически, социален и политически характер (включително продължителните преселения и военни сблъсъци) през същия исторически период в германските кралства се наблюдава процес на изнемване на важните икономически, социални и политически функции на рода от страна на държавата и църквата.

Големината и структурата на семейството

Проблемът за големината и структурата на семейството⁹ през V – IX в. също предизвиква спорове сред изследователите.

В английската историография са се оформили две противоположни мнения. Така например F. Maitland смята, че в края на VII – началото на VIII в. нуклеарното семейство, състоящо се от брачната двойка и децата ѝ, и евентуално от някои още несклучили брак или много възрастни роднини, още не се било наложило. Масово разпространеният тип семейство било по-скоро разширеното семейство, включващо и женените братя, и дори и женените братовчеди¹⁰. Обратно, T. M. Charles-Edwards твърди, че основният тип семейство през този период вече било нуклеарното, тъй като точно то имало важно място в наследствените отношения през ранния англосаксонски период¹¹.

Що се отнася до франките, според А. Неусихин по време на записването на Салическия закон тепърва започвало разпадането на голямото семейство, което било “реален стопански колектив, представляващ съвкупност от роднини, владеещи съвместно определен участък земя”¹².

Точно противоположно мнение изразява А. Я. Гуревич, подчертавайки, че няма достатъчно доказателства за съществуването на големи семейни колективи през периода на записване на обичайното право на франките, тъй като съвършено естественото и неизбежно по онова време поддържане на родствени връзки и оказването на помощ между роднините не са свидетелство за това, че тези роднини са живеели съвместно в едно домакинство и са развивали общо стопанство. А. Гуревич смята, че разпадането на голямото семейство протичало по-бавно в северните предели на Европа (най-вече при скандинавците)¹³.

Изследователката на германските законници К. F. Drew смята, че типичното семейство у франките, както и при варварите германци въобще, било малкото семейство, състоящо се от двамата съпрузи, непълнолетните им синове, неомъжените им дъщери, слугите и робите. Авторката обаче отбелязва, че за разлика от бургунди, вестготи, лангобарди (за англосаксите според нея няма достатъчно данни), у франките в по-голяма степен се запазвала връзката на индивида и малкото семейство с рода. Доказателства за тая си теза К. Drew открива в Салическия закон¹⁴.

Не толкова категорични в изводите си са изследователи като S. Wemple, J. Goody и J. Brundage. На базата на изворов материал от франкската държава за периода VI – X в. S. Wemple стига до извода, че въвеждането на моногамията променило големината на семейството, както и принципа на предаване на имущество, поне във висшите слоеве на обществото. Като основна икономическа единица през този период се наложило малкото семейство, състоящо се от съпруг, съпруга и деца¹⁵.

J. Goody също проследява протичащ процес на трансформация на семейството в посока на „утвърждаване на елементарното семейство, състоящо се от родители и деца, но поставя началото на този процес през XI в.¹⁶

J. Brundage от своя страна смята, че към 800 г. семейството вече било придобило структурата на резидентна единица, състояща се от брачната двойка и нейните преки низходящи¹⁷. Подобна позиция защитава и D. Hughes, която смята, че през Каролингската епоха малкото семейство било основната клетка на обществото поне в южните предели на Западна Европа¹⁸.

На подобно мнение е и E. Coleman, която въз основа на подробно проучване на данните от описа на именията на абатство Сен-Жермен (т.нар. Сенжерменски полиптих) защитава тезата, че територията на абатството била обитавана едновременно от различни типове селски семейства – малки и разширени¹⁹.

Въз основа на статистически анализ на данни от каролингски полиптици и севернофренски сборници с грамоти (картуларии) Ю. Бесмертни също стига до извода, че в много случаи описаните като самостоятелни малки семейства всъщност представлявали групи от съвладельски семейства, свързани с роднински отношения, които обединявали по-голямата част от съвладельците²⁰.

В изследването си върху структурата на селското семейство в Северна Франция през VIII – IX в. на П. Ш. Габдрахманов също посочва, че

засвидетелстваното в Сенжерменския и Реймския полиптици преобладаване на малките семейства всъщност не било чак толкова безусловно, тъй като само половината от селяните живеели в малки семейства²¹, а около половината от всички малки семейства всъщност влизали в многосемейни общности²².

Според G. Duby до IX – X в. големината и структурата на семействата в средновековния Запад варирали в широки граници, тъй като пред различните семейства стояли много неравностойни перспективи по отношение на броя на хората, които те могли да изхранват, обема на трудовата дейност, която могли да организират, и ресурсите, които имали на разположение²³.

Периодът V – IX в. се очертава като преходен в еволюцията на семейството в Западна Европа в посока към налагане на малкото семейство като основна социално-икономическа единица в обществото. Изследванията на споменатите автори показват, че този процес все още не бил завършил към IX в. и не протичал равномерно във всички региони на Западна Европа. Нещо повече, както обобщава M. Mitterauer, праволинейните модели на еволюцията на „голямото семейство” към „малко семейство” са неуместни²⁴.

БЕЛЕЖКИ

¹ Pollock, F. and F. W. Maitland. The History of English Law before the Time of Edward I. Cambridge, 1968, vol. II, pp. 240–260.

² Loyn, H. R. Kinship in Anglo-Saxon England. – Anglo-Saxon England, № 3, 1974, pp. 207–209.

³ Lancaster, L. Kinship in Anglo-Saxon Society. – British Journal of Sociology, N9, 1957, p. 376.

⁴ Chadwick, H. M. The Origin of the English Nation. Cambridge, 1907, p. 154.

⁵ Charles-Edwards, T. M. Kinship, Status and the Origins of the Hide. – Past and Present, N56, 1972, pp. 16, 21 (n. 35).

⁶ Ibid., p. 28.

⁷ Ibid., p. 32.

⁸ White, S. D. Kinship and Lordship in Early Medieval England: The Story of Sigeberht, Cynewulf, and Cyneheard. – Viator, vol. 20, 1989, pp. 14 (n. 71), 17, 18. Вж. и: Wallace-Hadrill, J. M. The Long-Haired Kings and other studies in Frankish history. London, 1962, p. 125; Sawyer, P. The Bloodfeud in Fact and Fiction. – Tradition og Historie – Skrivning, Act Jutlandica 63, Humanistisk serie 61, Aarhus 1987, 35–36.

⁹ Относно методите и целите на историческото изследване на семейството вж. Г. Дресел (**Дресел, Г.** Историческа антропология. Въведение. С., 1996, 43–48), който предлага и историографски преглед на основните публикации, излезли през XX в.

¹⁰ **Maitland, F. W.** Domesday Book and Beyond. Cambridge, 1988, p. 519.

¹¹ **Charles-Edwards, T. M.** Op. cit., pp. 7, 28.

¹² **Неусыхин, А. И.** Возникновение зависимого крестьянства как класса раннефеодального общества в Западной Европе VI – VIII вв. Москва, 1956, с. 17, 115.

¹³ **Гуревич, А. Я.** Цит. съч., с. 130, 135–136.

¹⁴ Вж. **Drew, K. F.** The Family and Kin Group. – In: The Laws of the Salian Franks. K. F. Drew, trans. Univ. of Pennsylvania Press, 1991, pp. 39–40.

¹⁵ **Wemple, S. F.** Women in Frankish Society. Marriage and the Cloister 500 to 900. Philadelphia, 1981, p. 88.

¹⁶ **Goody, J.** The Development of the Family in Europe. Cambridge University Press. Cambridge, 1983, pp. 155–156.

¹⁷ **Brundage, J. A.** Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe. Chicago and London, 1987, p. 134.

¹⁸ **Hughes, D. O.** From Brideprice to Dowry in Mediterranean Europe. – Journal of Family History, N3, 1978, p. 287.

¹⁹ Вж. **Coleman E. R.** People and Property: The Structure of a Medieval Seignury. – Journal of European Economic History, 1977, vol. 6, N3, pp. 694, 700.

²⁰ **Бессмертный Ю. Л.** Структура крестьянской семьи во франкской деревне IX в.: данные антропонимического анализа Сен-Жерменского полиптика. – Средние века. Вып. 43. Москва, 1980, 46–51.

²¹ **Габдрахманов, П. Ш.** Структура крестьянской семьи на территории Северной Франции в VIII – XI веках (по данным картуляриев). – Французский ежегодник. Статьи и материалы по истории Франции. 1985. Москва, 1987, с. 156.

²² **Пак там**, с. 166. Вж. и: **Бессмертный Ю. Л.** Структура крестьянской семьи..., с. 35; **Блонин В. А.** К изучению динамики численности населения на территории Франции IX в. – Средние века. Москва, 1984, вып. 47, 121–122.

²³ **Duby, G.** Rural Economy and Country Life in the Medieval West. London, 1968, p. 33. Авторът прави задълбочена преценка на надежността на полиптиците като извор за големината и структурата на семейството.

²⁴ **Mitterauer, M.** Faktoren des Wandels historischer Familienforschung. – Familie – wohin? Leistungen. Leistungsdefizite und Leistungswandlungen der Familien in hochindustrialisierten Gesellschaften, Reinbek bei Hamburg. Hrsg. von H. Pross. 1979, S. 83–124.

THE FAMILY IN WESTERN EUROPE IN 5th – 9th CENTURIES **(on anglo-saxon and frankish material)**

SUMMARY

The paper examines the type of the kinship system and the size and structure of the family in Western Europe in 5th – 9th cc. The author reaches the conclusion that the Germanic kinship structure was patrilinear and the ties of blood still played an important role in the life of the individual. But at the same time the State and the Church were gradually taking away the important economic, social and political functions from the family.

The period from the 5th till the 9th c. was a time of a gradual evolution of the family in Western Europe in the direction of the small family, including only the parents and their children.